

Filosofie a humanitní vědy

Autor: Lenka Krámská, David Krámský

Abstract

Philosophy and Humanities. The contribution is focused of the presumptions of relation between philosophy and humanities. By means of interpretation selected authors (Husserl, Lévinas, Derrida) finds these assumptions in the critical and responsible thought.

Keywords: philosophy, humanities, multidisciplinary, critical thought**Klíčová slova:** filosofie, humanitní vědy, mezioborovost, kritické myšlení

Spolu s úvahami o humanitních vědách se často objevuje i potřeba koncipovat humanitní obory jako mezioborové. Co to ale vůbec tato mezioborová provázanost je? V čem spočívá jádro mezioborové koncepce? Mezioborovost jako výraz poukazuje ke svorníku, jenž má být „situován“ mezi jednotlivými jinak obtížně propojitelnými vědními oblastmi. Jaká je však povaha onoho propojení?

Například humanitně-vědní badatel zabývající se tím, co je člověk, ví, že téma člověka se vyskytuje nejen v biologii, ale také v psychologii, v kulturní antropologii, sociologii, medicíně, teologii, a může tak být chápáno rozmanitými a svébytnými vědními způsoby. Je však toto již onou hledanou mezioborovostí, či mezioborovost bude ještě něčím jiným?

Mluví se o koncepčním propojení a provázanosti. Kde je ale hledat? V souvislosti se vzděláváním se zdá, že to, co vzdělávacím programům chybí, nejsou ani tak koncepce, těch je nadprodukce, ale porozumění pro to, co by to vše, co má být předmětem vzdělávání, dávalo nějak dohromady. Univerzita to má oproti nižším stupňům vzdělávání jednodušší, má totiž také tuto jednotu vepsánu přímo do svého názvu: vzdělávání univerzitní má být nějak ujednocené. Odborník je z hlediska tohoto rozvrhu ten, jehož vědění není vázáno na to, že ví „něco“ o věcech politických, pedagogických, sociálních, právních, ale že se vztahuje k předmětu svého vědění jako celku, jehož charakter nespočívá v předmětné mnohosti, ale v jednotném a syntetizujícím způsobu, jak se k těmto předmětům vztahovat. Stojí mezioborovost vůbec na něčem faktickém a předmětném? Může být povaha mezioborovosti vůbec nepředmětná a nekonkrétní? Získáváme toto jednotné a souvislostní vědění výčtem faktů z mnohých rozmanitých disciplín?

THEÓRIA a lidství – teoretické předpoklady humanitních věd

K tomu, aby například vysoká škola vzdělávala samostatně a kriticky uvažující studenty, není třeba vést k vědění mnohých předmětů, ale k tomu, co lze zatím předběžně nazvat jako určitý postoj. Co je pro takový postoj podstatné, co určuje povahu vzdělávání? Odpovídáme: vést zřejmě k samostatnému a odpovědnému myšlení. Jak to ale zařídít, jak je dovést k myšlení v souvislostech, k překročení jednotlivých rozmanitých poznatků?

Jednou z reálně fungujících možností (již půl třetího milénia!) je vedle jiných také kritický náhled. Myšlením tohoto typu lze totiž zpřítomnit právě onu podstatnou skutečnost, že každá speciálně vědní disciplína je především disciplínou ve své oblasti zkoumání (a to ve smyslu oboru i kázně), a že celou tuto její doménu je možné nahlédnout jako určitý problém a nebrat ji jako hotovou a samozřejmou danost: je možné transcendovat bezpečné hranice vědní disciplíny a tázat se po předpokladech a možnostech, na nichž daný obor stojí. Porozumíme-li svému oboru především jakožto oboru, budeme schopni tento obor také náležitě vymezit, tj. vnímat jej v jeho mezích a ve vazbě k jiným rozmanitým speciálně vědním oborům. Právě náhled (THEÓRIA) coby předpoklad kritického myšlení, a tedy i podstata vzdělanosti, je vepsán podle Edmunda Husserla do počátků evropské a konec konců do celé západní kultury. Proto vždy byla THEÓRIA nedílnou součástí každého výslovně odborného zkoumání, proto také byla a je předpokladem a základem univerzitní vzdělanosti.

Také Platón ve svých textech často upomíná na souvislost mezi transcendencí ve smyslu THEÓRIA a vzděláním. Nápis, který podle některých pramenů měla jeho Akademia na svém štítu, zněl: MÉDEIS AGEÓMETRÉTOS EISITÓ – „Nechť nevstupuje nikdo, kdo není vzdělán geometricky“. Nešlo o to, že „akademické vzdělání“ má být přístupné pouze matematikům – geometrům. Ale pouze ten, kdo je schopen myslet v řádu DIANOIA – myslet v obecných pojmech, může být přiveden ke skutečnému vědění souvislostí a příčin NÚS. Jinými slovy, pouze ten, kdo má schopnost THEÓRIA, schopnost náhledu, kdo je s to přesahovat bezprostředně jsoucí – to důvěrně známé a samozřejmé: kdo je s to pohybovat se v ideálních souvislostech, je vzdělaný a dále vzdělavatelný. To je také důležitý platónský příspěvek k výměru vědění a vzdělání, jež lze nazývat akademickým. Abstraktní pojmové myšlení neboli myšlení v ideálních tvarech, je předstupněm myšlení souvislostí a příčin, jež je skryto za bezprostředním smyslovým jsoucím.

Myslet věci a svět „teoreticky“, znamená podle Edmunda Husserla, schopnost vztahovat se k aktuální danosti přesahujícím poukazům, z nichž je generována ona eidetická jednota nazíraného coby celkový smysl. Husserl ve své *Krizi evropských věd* tento úkon přesahovat dané tak, že skrze kritické myšlení jsou odkrývány samotné předpoklady a možnosti daného, nazývá specificky lidským úkonem či základním určením samotného **lidství**. Člověk je podle Husserla člověkem díky možnosti transcendovat bezprostředně dané a o této své možnosti také vědět.

Humanitní vědy jako univerzitní profese – profesní předpoklady

Lidství coby nárok na teoretické a tedy i odpovědné myšlení, s jakým se setkáváme u Husserla, je pak jistým způsobem radikálně domyšleno v Derridově pojmu dekonstrukce. Spočívá-li THEÓRIA na nároku kritické reflexe možných předpokladů, pak dekonstrukce nenechává stranou ani tuto samotnou reflexi včetně jejích nároků, smyslu a idejí. Každý speciálně vědní či vzdělávací přístup, který má v záhlaví onen apel k akademičnosti a nechce být jen mechanickým předáváním látky, se musí podle Derridy otevírat **jinému**, tak, že dekonstruuje zabydlený horizont vlastního oboru či vědění. Proto také nemůže být vědění či vzdělávání jednoduše zastupitelné jakkoli sofistickým strojem, programem či hotovým projektem. Nejvýrazněji je tato skutečnost vnímána ve vědách, které se nazývají vědami o člověku, vědami humanitními.

Co z nich činí vědy významné pro člověka, ptá se v intencích „dekonstruktivistické“ reflexe Jacques Derrida. Otázku po humanitních vědách spojuje s otázkou po povaze samotné profese, zvláště pak té profese, kterou nazýváme univerzitní. Ptá se tedy po humanitních vědách jakožto univerzitní profesi. Co lze ale vlastně rozumět onou univerzitní profesí?

Univerzitu lze chápat především jako instituci tradiční či „klasickou“. Podle Derridy je onen přívržek „klasická“ odvozen od nároku na uznání nezpochybnitelných akademických svobod klást otázky a mít možnost říkat to, co si žádá **naléhavého** zkoumání, vědění a myšlení. Univerzita je tedy spojena s veřejnou proklamací **bezpodmínečné** zaujatosti a angažovanosti pro věc.¹

Co je to však za profesi? Kdo jsou to ti univerzitní badatelé? Podle Derridy jsou to především „vyznavači“: jako by se oddávali nějakému vyznání víry. Právě odtud, pokračuje Derrida odvolávající se též na etymologii slova profesor,² lze odvodit chápání profese jakožto povolání, neboť tato povolání předpokládá, že za znalostí, dovednostmi a kompetencemi stojí „přísežná odpovědnost“, která zavazuje nositele k tomu, aby „vydával počet“ ze svého jednání. Takovéto konání, jež má charakter závazku, pak nazývá Derrida vyznáním. „Vyznávat se“, pokračuje Derrida, znamená hlasitě a bezpodmínečně vyhlásit to, čemu člověk věří, a moci tak požadovat po druhých, aby tomuto vyhlášení věřili jako čestnému slovu.

Filosofické předpoklady mezioborovosti

Filosofie jako jediná ze všech humanitních věd není de facto ani žádnou vědou, neboť nemá žádný předmět. To ji však častokrát coby nepraktickou a oborově nezaujatou vůči ostatním oborům deklasuje. Na druhé straně ji tento deficit zároveň do jisté míry činí i vůči ostatním oborům jedinečnou a svým způsobem i praktickou. Úlohou filosofie totiž bylo a je být spíše služkou-pomocnicí ostatních věd.

V čem však spočívá toto její sloužení, tato její pomoc ostatním oborům? Domníváme se, že dnes, v situaci, kdy vzniká řada nových specializovaných, avšak mnohdy striktně rozparcelovaných oborů, spočívá její úloha v jakési emancipaci vzájemné mezioborové spolupráce a otevřenosti, jinak vyjádřeno v budování nároku **kriticky reflektovat dané** (teoreticko-metodologické předpoklady), a přesahovat jej směrem k tomu, co je sice vůči známému oboru jiné, ale přesto **respektabilní** (profesně-etické předpoklady).

Na základě právě nastíněných filosofických východisek (Husserl, Derrida) se pokusíme zformulovat otázku.

Není totiž onen nárok na souvislostní, sebekritické a respektující myšlení tímtež nárokem, který určuje charakter mezioborového přístupu? Není pak ale v posledku každý obor do té míry mezioborovým, do jaké je právě filosofické myšlení jeho přirozenou součástí?

¹ Ono základní propojení poznání a pravdy je pak manifestováno v mnohých univerzitních symbolech a atributech.

² Slovo profesor je latinského původu (*profiteor* znamená *veřejně vyznávat, vyhlášovat, slibovat*) a znamená ve francouzštině, stejně jako v angličtině, otevřeně hlásat, veřejně prohlašovat. V angličtině má před rokem 1300 výhradně smysl náboženský.

Na závěr si dovolíme ještě krátkou a jistým způsobem i osobní poznámku. Jak se toto právě nastíněné téma dotýká oboru nazývajcího se filosofie výchovy? Filosofie výchovy, tak jak je etablovaná v českém prostředí, vychází především z Patočkova rozvrhu péče o duši obohaceného častokrát o odkazy k fenomenologii Edmunda Husserla, Martina Heideggera, Eugena Finka, Paula Ricoeura či Emmanuela Lévinase. Filosofie výchovy vyzdvihuje moment výchovy a vzdělání člověka jakožto transcendenci, jako přesahování sebe sama. Toto téma pak objevuje a formuluje z rozmanitých filosofických východisek – jako je péče o duši, vědomí předpokladů, starost o své bytí, vztah k Jinému či kritická dekonstrukce. Ve všech těchto formulacích pak poukazuje na samotné založení filosofie jakožto něčeho bezprostředně a podstatně se týkajícího určení člověka a jeho místa ve světě.

Z tohoto důvodu je téma vztahu lidství a filosofie, dle mého, jedním ze základních pilířů české tradice filosofie výchovy. Proto bychom také na konci našeho příspěvku chtěli poděkovat jednomu z nestorů takto založené, dodnes pojímané a jeho žáky pěstované filosofické reflexe, panu profesorovi Radimovi Paloušovi.

(*PhDr. Lenka Krámská, Ph.D.*, psycholožka, absolvovala jednooborové studium psychologie na Filozofické fakultě UK v Praze s diplomovou prací k tématu psychologie a normalita. Doktorské studium na témže pracovišti – zaměření klinická psychologie. Přednáší na TUL a UK a v pregraduálních seminářích IPVZ. Pracuje jako neuropsycholog v Neurocentru nemocnice Na Homolce. Ve svých výzkumných pracích se zabývá především tématem možností zkoumání primorbidního intelektu a epilepsie. *PhDr. David Krámský, Ph.D.*, filosof, působí na katedře Filosofie Pedagogické fakulty Technické univerzity v Liberci. Žák Radima Palouše a Jaroslavy Peškové, zaměřuje se na metodologii humanitně vědního diskursu a současnou recepci fenomenologie myšlení.)